

EPISTEMOLOGIE

SINELE NARATIV ȘI SINELE EPISODIC. OPOZIȚIE SAU COMPLEMENTARITATE ÎN CADRUL UNUI SINE MULTIPLU?

CONSTANTIN OPREA

The Narrative and Episodic Selves. Opposition or Complementarity Within a Multiple Self? In his paper, *Against Narrativity*, Galen Strawson presents a seminal criticism of the general view regarding the narrative self, advancing his own theory, that of the existence of an episodic self. This perspective is seen as opposing different narrativist accounts of the self, proposed by Daniel Dennett, amongst others. The present paper will make a comparative analysis of Dennett and Strawson theories of the self. I will argue that, as far as we eliminate different problematic aspects of the two theories, some specific elements presented in both theories converge when interpret them from a multiple self perspective.

Keywords: Strawson, Dennett, self, narrative, episodic, multiple.

1. INTRODUCERE

Narativitatea ca mod de înțelegere și de explicare a cursului evenimentelor are o lungă tradiție în teoriile privind cunoașterea istoriei. De-a lungul timpului au existat păreri pro și contra utilității narațiunilor în încercarea de a explica trecutul. Pe de o parte, unii filosofi au considerat că modul de ordonare a evenimentelor reale în cadrul unei structuri narative ar conduce inerent la distorsionarea lor. Așadar, orice încercare de a explica evenimentele într-o formă narativă ar fi complet eronată. Pe de altă parte, un alt grup de filosofi, ca de exemplu Louis Mink sau Hans-Georg Gadamer, consideră forma narativă ca fiind cea mai în măsură să ofere o înțelegere adecvată a evenimentelor omenești. Deoarece, având în vedere faptul că toate acțiunile omului sunt părți ale unei narațiuni structurate temporal, atunci singura formă care poate oglindi fidel desfășurarea evenimentelor este narațiunea istorică¹.

Odată cu apariția lucrării *Human Condition* a lui Hannah Arendt, rolul filosofic al conceptului de narativitate s-a modificat, fiind considerat de atunci înainte ca o formă reprezentativă a vieții omenești. Astfel, ulterior, diferiți filosofi ca

¹ Joan McCarthy, *Dennett and Ricoeur on Narrative Self*, New York, Prometheus Books, 2007, pp. 11–13.

Alasdair MacIntyre, Paul Ricoeur, Charles Taylor, Marya Schechtmann sau Daniel Dennett au dezvoltat o serie de concepții narative despre sinele unui individ. În opinia lui MacIntyre, viața unui individ este o narațiune ce se intersectează cu cele ale altor indivizi², iar fiecare dintre noi nu e decât, cel mult, un „co-autor al propriei noastre narațiuni”³. Deși există diferențe între pozițiile exprimate de acești filosofi, totuși, ceea ce au în comun toate aceste teorii ale sinelui ca o construcție narativă este faptul că ele oferă o alternativă atât la teza de sorginte carteziană a sinelui ca o substanță imaterială (*res cogitans*), cât și la teza materialistă, aceea a unui sine identificat cu creierul omenesc, poziții pe care ei le resping în mod categoric⁴.

Acestei concepții a sinelui ca formă a narativității, poziție ce s-a impus cu precădere în ultimele decenii⁵, i-au fost aduse, în ultima perioadă, diferite critici, una dintre acestea fiind exprimată de Galen Strawson în lucrarea sa, *Against Narrativity*. În acest articol, el prezintă o critică la adresa tezelor narativismului, propunând, în contrapondere, o concepție proprie a unui sine episodic. Conform acestuia, nu putem descrie sinele ca pe o narațiune, căci există persoane care au o existență episodică, iar viața lor nu se desfășoară nici pe departe în formă narativă⁶. Strawson, care se declară un episodic, susține că „ (...) nu am niciun simț al vieții mele ca narațiune (...) Nici nu am vreun interes special asupra trecutului meu. Nici nu am vreo prea mare preocupare pentru viitor.”⁷

În această lucrare, voi analiza comparativ două concepții diametral opuse, cea a lui Daniel Dennett, exponent al unui sine narativ, și cea a lui Galen Strawson, adeptul sinelui episodic. Voi argumenta că, deși cele două soluții considerate ca atare par incompatibile, totuși, ele converg, constituind părți integrante din perspectiva unei teorii a sinelui multiplu. Astfel, în prima parte a articolului, voi analiza teoria sinelui narativ a lui Dennett. Mai apoi, voi expune critica adusă de Strawson narativismului, precum și concepția acestuia în ceea ce privește sinele episodic. În final, voi analiza comparativ cele două teorii, argumentând în favoarea unei concepții a sinelui multiplu, și voi prezenta concluziile acestui demers.

² Dermot Moran, „The Personal Self in the Phenomenological Tradition”. În *Identity and Difference. Contemporary Debates on the Self*, editat de Rafael Winkler, Cham, Switzerland, Palgrave MacMillan, 2016, pp. 13, 27.

³ Alasdair MacIntyre, *After Virtue*, apud Dermot Moran, „The Personal Self”, p. 27.

⁴ Joan McCarhty, *Dennett and Ricoeur*, p. 14.

⁵ Marya Schechtman, *Stories, Lives, and Basic Survival: A Refinement and Defense of the Narrative View*, „Royal Institute of Philosophy Supplement”, 60 (2007), p. 155. Poziția narativistă este considerată de anumiți filosofi ca reprezentând „vederea standard a modului în care ne construim viața”, vezi James Battersby, *Narrativity, Self, and Self-Representation*. „Narrative”, Vol. 14, No. 1 (Jan., 2006), p. 27.

⁶ Dermot Moran, „The Personal Self”, 27.

⁷ Galen Strawson, *Against Narrativity*. „Ratio” (new series), XVII (4 December 2004), p. 433.

2. DENNETT ȘI SINELE CA „CENTRU DE GRAVITAȚIE NARATIVĂ”⁸

Ca răspuns la teoriile dualiste și materialiste, Dennett își prezintă „modelul schițelor multiple” (*Multiple Drafts Model*) ale conștiinței. După Dennett, este greșit să considerăm conștiința drept o substanță imaterială, distinctă de creier cu care, conform lui Descartes, interacționează, într-un mod inexplicabil, prin intermediul glandei pineale. Conștiința nu este acea substanță cugetătoare (*res cogitans*) și nici o parte a creierului (spre exemplu, epifiza), așa cum presupuneau teoriile materialiste care, respingând dualismul cartezian, au păstrat, totuși, imaginea unui teatru central situat în creier, un loc în care „toate se adună laolaltă”, în care toate percepțiile și gândurile noastre sunt aduse în conștiință⁹.

La o analiză mai atentă a creierului, putem observa că nu există un centru unic în care se adună toată informația ca un flux continuu al conștiinței, ci, în fapt, activitatea mentală este constituită din procese paralele de elaborare și interpretare a informației senzoriale, informație aflată într-o continuă „revizie editorială”.¹⁰ Așadar, susține Dennett, „în locul unui singur flux, există mai multe canale în care circuite specializate încearcă, într-o dezordine paralelă, să își execute funcțiile lor specifice, creând schițe multiple. Multe dintre aceste schițe fragmentare de «narațiune» joacă roluri scurte în modularea activității curente, însă unele sunt promovate către roluri funcționale ulterioare, într-o rapidă succesiune, de către activitatea unei mașini virtuale din creier.”¹¹

Așadar, procesele paralele de achiziționare și interpretare a informației din creier sunt într-o continuă evoluție dinamică, astfel încât, în fiecare moment, în creierul nostru există o multitudine de schițe narative, dintre care unele au o viață scurtă înainte de a dispărea, altele joacă anumite roluri în modelarea stărilor interne și a comportamentului, iar altele chiar reușesc să ajungă în conștiința noastră în forma comportamentului verbal¹². Niciuna dintre aceste schițe narative, însă, nu poate fi considerată „versiunea canonică” sau „prima ediție” care ar putea exprima cu exactitate temporală evenimentele care se petrec în acel flux dinamic al conștiinței¹³.

⁸ Definirea sinelui ca „centru de gravitație narativă” face trimitere directă la poziția lui William James, folosită ca *motto* în capitolul 5 al lucrării lui Dennett: „Nu există nicio celulă sau grup de celule din creier care să aibă o asemenea superioritate încât să pară că sunt fundația sau centrul de gravitație al întregului sistem”; vezi Daniel Dennett, *Consciousness Explained*, New York, Back Bay Books, 1991, p. 101.

⁹ Conform acestor teorii, acest punct fix ar fi centrul conștiinței, loc în care „observatorul” ar selecta, din toată informația disponibilă, o anumită parte, formându-se, astfel, un flux continuu de experiențe ordonate spațio-temporal, înregistrate în aceeași ordine spațio-temporală cu evenimentele din realitate; *ibidem*, pp.101–7.

¹⁰ *Ibidem*, p. 111.

¹¹ *Ibidem*, pp. 253–4.

¹² *Ibidem*, p. 135.

¹³ În fapt, ceea ce numim a fi „linia temporală” a narațiunii experiențelor evenimentiale, așa cum ar apărea în conștiința subiectivă a observatorului, poate foarte bine să nu corespundă evenimentelor obiective, așa cum apar ele în creierul acestuia. Această discordanță între evenimente se datorează tocmai acestui proces dinamic de „revizie editorială” continuă care nu este prea des rezultatul unui proces editorial conștient; *Ibidem*, p. 136.

Conștiința, pentru Dennett, este un concept fragil, care nu se referă la nicio entitate intrinsecă, este ca „iubirea și banii”¹⁴, un fenomen cultural. Pe de altă parte, conștiința nu poate fi nicicum „o proprietate care are limite precise în creier – și în lume (...) Conștiința este o celebritate cerebrală și nimic mai mult.”¹⁵

Sinele, ca și conștiința pe care se fundează, nu poate fi încadrat în niște limite fixe. El nu poate fi nici sufletul nonfizic și nici un anumit grup de atomi sau molecule din creier. Acesta este descris de către Dennett drept „centrul de gravitație narativă”, pe cât de invizibil, pe atât de real¹⁶. Însă realitatea sa nu este asemenea unei particule fizice, independente de mintea noastră, asemenea unui atom, ci, ca și centrul de gravitație din fizica newtoniană, sinele este un *abstractum*, o ficțiune bine definită și cu un rol precis în explicația evoluției unui sistem¹⁷. Și, la fel ca și conștiința, evoluția sa nu este una unitară, ci produsul unui sistem dinamic compus dintr-o multitudine de procese și interpretări, editări și reevaluări continue, atât conștiente, cât și inconștiente.

Spre deosebire de alte specii care posedă un sine biologic¹⁸, oamenii își trasează granițele prin intermediul limbajului și al gesturilor. Însă, ca și celelalte creaturi, această țesătură de cuvinte și fapte creată de oameni nu trebuie să fie la bază una conștientă, atâta timp cât îl protejează și îl ajută în interacțiunea sa cu ceilalți indivizi în condițiile de mediu date. Așadar, această „pânză de discursuri”¹⁹ este tot produsul unui proces biologic, în care o multitudine de agenți automați lucrează în paralel și comunică între ei astfel încât omul să poată avea un sine. După Dennett, cea mai eficientă metodă de protecție și control în acest mediu social este aceea „de a spune povești și, în particular, de a inventa și a controla povestea pe care le-o spunem altora – și nouă înșine – despre cine suntem”²⁰. Însă rolul nostru în crearea acestor narațiuni este un rol mai degrabă pasiv, deoarece acestea nu sunt totdeauna produsul unor procese deliberate, conștiente. În fapt, narațiunile sunt forme create prin mijlocirea acestor sisteme care inter-relaționează, editează și evaluează, într-un proces continuu, interacțiunile noastre interne și externe, din interiorul nostru și dintre noi și ceilalți. Tot acest proces dinamic continuu de interacțiune are ca rezultat crearea schițelor narațiunilor multiple ce alcătuiesc conștiința umană și, în baza acestui sistem narativ, crearea și localizarea

¹⁴ *Ibidem*, p. 24.

¹⁵ Daniel Dennett, *The Message Is: There Is No Medium*. „Philosophy and Phenomenological Research”, Vol. 53, No. 4 (Dec., 1993), pp. 928–9.

¹⁶ Daniel Dennett, *Consciousness Explained*, pp. 412–13.

¹⁷ Daniel Dennett, „The Self as a Center of Narrative Gravity.” În *Self and Consciousness: Multiple Perspectives*, editat de F. Kessel, P. Cole și D. Johnson, Hillsdale, Erlbaum, 1992, p. 1.

¹⁸ Dennett consideră că sinele biologic este rezultanta unor procese multiple ale diverselor sisteme biologice automate (deci care nu posedă un sine). Acest sine biologic le ajută să-și traseze anumite granițe în interacțiunea cu mediul înconjurător și să se protejeze în acesta. Însă sinele biologic nu este unul conștient, el se definește în funcție de interacțiunile interne și externe ale organismelor biologice. Un păianjen își întinde pânza, dar nu înțelege ce face; vezi Daniel Dennett, *Consciousness Explained*, pp. 414–15.

¹⁹ *Ibidem*, p. 416.

²⁰ *Ibidem*, p. 418.

sinelui ca centru al gravitației narative. Căci, așa cum afirmă Dennett, „Poveștile noastre sunt toarse, însă în majoritatea cazurilor nu le toarcem noi; ele ne torc pe noi. Conștiința noastră umană și sinele nostru narativ sunt produsul, iar nu sursa lor.”²¹ Cu alte cuvinte, totalitatea acțiunilor și a experiențelor noastre, a proceselor de evaluare continuă din noi și dintre noi și mediul exterior – tot acest sistem dinamic extins în care suntem angrenați –, ne creează o istorie narativă și, prin urmare, ne construiește și ne definește ceea ce suntem cu adevărat: centrul de gravitație al poveștilor care ne-au creat.

Fiind produsul unui proces dinamic continuu de editare și re-editare a unor schițe narative multiple, sinele poate fi asemănat cu un caracter fictiv dintr-o poveste²². Însă această poveste nu este o biografie statică, așa cum sunt narațiunile personajelor istorice. Ea se află într-o continuă transformare, în măsura în care cadrul narațiunii se poate schimba prin intermediul re-interpretărilor multiple din creier și a acumulării de noi informații în urma interacțiunii noastre cu ceilalți într-un cadru social extins.

Poveștile care ne creează sinele narativ se scriu și se rescriu, se interpretează și re-interpretează continuu. Deși acțiunile trecute sunt fixate, totuși, prin procesul de re-evaluare continuă, cineva poate rememora trecutul său și, reinterpreteându-l, ar putea rescrie și re-evalua inclusiv amintirile pe care le are cu privire la acesta, modificând astfel, întrucâtva, inclusiv sinele. Căci, așa cum afirmă Dennett, „dacă am vrea să stabilim care a fost povestea *reală*, am cădea în eroare; nu există poveste reală”²³. Iar dacă poveștile noastre diverg la un anumit moment și devin contradictorii, așa cum se poate întâmpla în anumite cazuri, se pot crea două sau mai multe centre ale sinelui, ca în cazul tulburărilor psihice de dedublare a personalității (*Multiple Personality Disorder*). Aceste cazuri sunt o dovadă că sinele nostru nu este unitar, ci produsul unor multiple schițe narative aflate într-o continuă modificare, efectuate de sisteme neuronale parțial autonome.

Spre deosebire de centrul de gravitație al unui sistem fizic, sinele nu poate avea o locație spațio-temporală precisă, un loc ce ar corespunde unei poziții din creier, fie în emisfera stânga sau cea dreaptă. Iluzia unității și constanței spațio-temporale a sinelui este dată de faptul că există o cerință biologică de coerență a fiecărei narațiuni care ne alcătuiește sinele, căci, așa cum s-a remarcat în mod științific, creierul uman preferă coerența unei stări de conflict și lipsă de armonie, pentru o mai bună funcționare psihologică și socială²⁴.

3. CRITICA LUI STRAWSON ȘI SINELE EPISODIC

În critica sa împotriva narativității sinelui, Strawson operează câteva distincții. În primul rând, acesta distinge între teza *psihologică* a narativității și cea

²¹ *Ibidem*, p. 418.

²² Daniel Dennett, „The Self as a Center”, p. 2.

²³ *Ibidem*, p. 5.

²⁴ Joan McCarty, *Dennett and Ricoeur*, p. 56.

etică, susținute, în mod diferit, de către adepții narativismului. Prima teză, cu caracter descriptiv, susține că indivizii, prin natura lor, își trăiesc viața într-o formă narativă, formă ce le determină identitatea. Cea de-a doua teză, cea normativă, susține că viața, pentru a fi bună, ar trebui trăită și înțeleasă în termeni narativi. Strawson se poziționează la antipod față de tezele narativității, considerând ambele teze false. În opinia sa, nu numai că există oameni non-narativi, care nu își percep viața ca pe o narațiune și nu își construiesc identitatea ca atare, ci, mai mult, o viață trăită non-narativ este o viață bună²⁵.

O a doua distincție făcută de Strawson este aceea între două moduri în care se poate percepe un individ. Cineva poate avea o percepție asupra sa ca ființă umană, considerată ca întreg și o percepție distinctă, a unei entități mentale sau a unui sine.²⁶ În conformitate cu această distincție, condițiile de persistență a unei ființe umane luate ca întreg, nu sunt aceleași cu cele ale persistenței unui sine.

Așadar, există un număr de entități de sine corespunzătoare aceluiași individ. Căci, conform teoriei lui Strawson, putem vorbi de două ipostaze distincte, atât din punct de vedere semantic cât și metafizic pentru ceea ce numim *Eu* al unui individ la un anumit moment *t*. Pe de o parte, *Eu* face trimitere la ființa umană ca întreg și, pe de alta, *Eu* se referă la un sine strict încadrat în timp, ceea ce Strawson numește SESMET (anume un „subiect al experienței ca entitate mentală singulară”²⁷), la acel moment *t*.

Acceptând deosebirea între o ființă umană și un sine, se poate opera o a treia distincție, cea între o experiență de sine *episodică* și una *diacronică*. Conform lui Strawson, episodic este cineva care „nu se percepe ca un sine care a existat în trecut și va exista în viitor”²⁸. Pe de altă parte, diacronicul este diametral opus, căci acesta are experiența prezentă a continuității sinelui său dinspre trecut către viitor. Și, cum era de așteptat, episodicul nu își trăiește sau înțelege viața ca pe o narațiune, în vreme ce diacronicul prezintă această înclinație. Aceste dispoziții ale indivizilor de a fi episodici sau diacronici sunt fie determinate genetic,²⁹ fie dobândite socio-cultural. Însă, oricum ar fi ele, totuși, acestea nu sunt fixate strict în timp, existând posibilitatea unor variațiuni în atitudinea individului odată cu înaintarea în vârstă. În ceea ce-l privește, Strawson se declară un episodic care, deși

²⁵ Galen Strawson, *Against Narrativity*, pp. 428–9. Având în vedere că analiza prezentă se fixează pe tezele descriptive susținute de Dennett și Strawson (deoarece Dennett nu discută teza etică a narativității), în cele ce urmează nu voi discuta aspecte legate de teza etică.

²⁶ Pentru a ilustra această distincție, Strawson amintește de cazul lui Henry James, care, răsfoind o carte scrisă cu destul timp în urmă, nu se recunoaște ca autor al acelei cărți. Deși James știe că el, ca individ, a fost cel care a scris cartea, totuși nu simte că este același sine ca cel care a scris cartea; Galen Strawson, *Against Narrativity*, pp. 429–30.

²⁷ În engleză, la plural, SESMETS, „Subjects of Experience that are Single Mental Things”; vezi Galen Strawson, *The Self and the SESMET*. „Journal of Consciousness Studies” 6, No. 4 (1999), pp. 118, 131.

²⁸ Galen Strawson, *Against Narrativity*, p. 430.

²⁹ Strawson consideră că temperamentul uman este clădit pe o fundație moștenită genetic, cu anumite variațiuni în timp; *ibidem*, p. 431.

este conștient de trecutul său și de experiențele sale „din interior”, totuși, nu percepe viața sa ca pe o narațiune, căci, susține el, nu are niciun interes special în ceea ce privește trecutul sau viitorul său, deoarece faptele trecute nu i s-au întâmplat lui ca entitate mentală singulară, ci ființei sale ca întreg³⁰.

O altă distincție operată de Strawson este aceea între o persoană narativă și una non-narativă. Un individ narativ nu numai că experimentează viața ca pe o narațiune continuă (ca în cazul diacronicului), ci trebuie să prezinte anumite tendințe de a căuta o coerență a existenței sale în conformitate cu o formă narativă, și a-i atribui o anumită semnificație acestei construcții ordonate narativ. Narativul va avea o înclinație către „găsirea unei forme”³¹ a existenței sale pe termen lung, ceea ce, după Strawson, reprezintă o condiție necesară pentru o persoană narativă. Condiția suficientă pentru narativism este o formă derivată din înclinația de a găsi o formă narativă, anume tendința de a spune povești, de a-și expune viața în termenii unei narațiuni, prin dispunerea evenimentelor trăite într-un context mai larg în care acestea să prezinte o formă coerentă. O a treia caracteristică a narativistului este o constantă tendință către revizuirea inconștientă a faptelor petrecute în viața sa, în încercarea de a înțelege propria existență în manieră narativă, revizuirea inconștientă implicând o înclinație a individului către invenție și falsificare. Însă, susține Strawson, poate exista narativitate și fără revizie, aceasta nefiind nici măcar o condiție necesară³².

Toate aceste caracteristici ale narativismului – diacronicitate, căutarea unei forme narrative, relatarea de narațiuni sau revizuirea – sunt într-o oarecare măsură independente, cei care susțin teza unui sine narativ raportându-se diferit la ele. În ceea ce îl privește, Strawson consideră că niciuna dintre aceste caracteristici nu este necesară unei ființe umane, respingându-le pe toate patru.

Un individ care trăiește episodic nu este neapărat un individ rupt de experiențele sale trecute sau cele viitoare. El nu are o existență patologică, segmentată temporal. Singura deosebire față de o persoană diacronică sau narativă este, conform lui Strawson, lipsa de interes deosebit pentru trecut sau viitor, care sunt percepute ca aparținându-i doar din perspectiva ființei ca întreg. Căci, la nivelul sinelui, a acelei stări mentale singulare, episodicul (așa cum se proclamă Strawson) înțelege foarte bine că toate experiențele înșirate în trecutul său nu i s-au întâmplat celui sine prezent, strict localizat în timp. Însă, chiar și în aceste condiții, legătura cu experiențele trecutului poate fi percepută de sinele actual într-o anumită conexiune autobiografică ce corespunde unei stări similare cu experiența trăită de către un alt sine temporal, localizat în trecut. Sinele episodic (sau SESMET) poate re-trăi în

³⁰ *Ibidem*, pp. 431–4.

³¹ În engleză, „form-finding”; după Strawson, cineva poate să nu fie diacronic și totuși să prezinte această înclinație de a cauta în viața sa o formă narativă coerentă, sau invers, să fie diacronic, dar, totuși, să nu caute o anumită structură narativă a existenței sale. Așadar, căutarea unei forme narrative și diacronicitatea sunt, în opinia lui Strawson, independente; *ibidem*, pp. 441–2.

³² *Ibidem*, pp. 443–5.

prezent emoțiile experiențelor trecute și totuși să nu fie același sine cu cel care a experimentat, anterior, diferitele stări emoționale³³.

Așadar, de vreme ce un individ își poate trăi și înțelege viața într-o formă episodică și având în vedere că a fi episodic implică a fi non-diacronic și, mai ales, non-narativ³⁴, rezultă că teza descriptivă a narativității nu reprezintă nici măcar o condiție necesară pentru modul în care cineva își înțelege existența. Căci nu putem considera că un individ nu se poate raporta la viața sa decât în mod narativ. Acesta își poate trăi la fel de bine viața în termeni episodici, conștientizând istoria sa ca pe una a persoanei sale ca întreg, distinctă totuși de continua desfășurare a stărilor mentale (SESMETS) care o însoțesc de-a lungul existenței sale.

4. SINELE NARATIV ÎN OPOZIȚIE CU SINELE EPISODIC SAU UN SINE MULTIPLU?

Critica lui Strawson asupra sinelui narativ i-a determinat pe diferiți adepți ai teoriei narativismului să își nuanțeze propriile teze, fiind, așadar, considerată, dintr-o anumită privință, binevenită³⁵. Însă, după cum remarcă James Battersby, Strawson pare a fi venit inițial cu o alternativă la tezele narativiste, prezentând propria concepție a existenței episodice a individului, pentru ca, în final, să încerce să impună această teză drept singura opțiune viabilă pentru individ, atât în ceea ce privește modul în care își trăiește viața, cât și cel în care ar trebui să o trăiască³⁶. Căci, a fi episodic, așa cum se declară Strawson, presupune a exclude ambele teze ale narativismului. Așadar, episodicul este prezentat în opoziție nu numai cu diacronicul, ci, mai ales, cu narativistul. Dar, oare, așa stau lucrurile?

Pentru a înțelege această opoziție, voi analiza în paralel două concepții ce par contradictorii, la prima vedere – aceea a teoriei sinelui narativ a lui Dennett și cea a sinelui episodic a lui Strawson. Voi argumenta că aceste două teorii opuse pot fi conciliate, încadrându-se într-o perspectivă mai largă, aceea a unui sine multiplu.

Așa cum declară, Strawson se plasează la antipod față de teoria lui Dennett. Ca episodic, Strawson nu este nici diacronic, nici narativist, cu toate cele trei trăsături ale acestuia. Pe de altă parte, conform lui Strawson, teoria lui Dennett este și diacronică și narativistă. O reconciliere a celor două teorii pare exclusă din start.

Una dintre opozițiile acestor două teorii constă în faptul că ele au în vedere două atitudini contrare a ceea ce semnifică un sine. După cum am văzut, Dennett

³³ *Ibidem*, pp. 433–4.

³⁴ *Ibidem*, p. 432.

³⁵ Spre exemplu, Marya Schechtman afirmă că, deși nu putem considera abordarea narativistă ca fiind eronată, totuși, critica lui Strawson scoate în evidență anumite deficiențe ale teoriilor narativiste care trebuie clarificate; vezi Marya Schechtman, *Stories, Lives, and Basic Survival*, p. 155. O opinie similară este prezentată și de Andreea Deciu Ritivoi în *Explaining People: Narrative and the Study of Identity*. „Storyworlds: A Journal of Narrative Studies”, Vol. 1 (2009), p. 26.

³⁶ James Battersby, *Narrativity, Self, and Self-Representation*, p. 37.

consideră sinele ca pe o ficțiune, ca pe un *abstractum* care nu poate fi localizat în creier, căci ar fi o eroare categorială. Această ficțiune are un rol instrumental, acela de a explica o presupusă coerență a schițelor multiple ale conștiinței. El reprezintă un punct de echilibrare al unui proces dinamic în continuă revizuire. Așa cum remarcă și Joan McCarthy, Dennett nu se angajează ontologic, nu postulează existența sinelui ca entitate metafizică³⁷. El acționează ca orice instrumentalist, rezumându-se a utiliza acest concept, în încercarea de a găsi o explicație pentru iluzia unei coerențe mentale a tuturor acestor evenimente produse în creier care se succed și se suprapun într-un continuu proces dinamic³⁸.

Pe de altă parte, angajamentul lui Strawson este evident. El face distincția netă între ființa umană ca întreg și un sine considerat la un anumit moment *t*. Acest sine este distinct de întreg nu numai la nivel semantic, ci și la nivel ontologic. Ceea ce noi obișnuim să numim *sine* este alcătuit dintr-un șir de instanțieri succesive ale câte unui sine local, strict încadrat în timp. Acest sine este, așa cum am amintit anterior, o anumită experiență mentală pe care cineva o are la un anumit moment *t*. Dar ce statut ontologic îi atribuie Strawson acestui sine? Este acest sine local (SESMET) un proces sau un obiect fizic? Așa cum remarcă și van Inwagen, Strawson nu acceptă distincția ontologică dintre un proces și un obiect³⁹. Prin urmare, un sine (sau SESMET) este un obiect fizic ce prezintă o anumită unitate spațio-temporală. Dar, în același timp, este și un proces unitar al stărilor mentale la un anumit moment spațio-temporal. În fapt, consideră Strawson, nu se poate susține la nivel metafizic distincția dintre un obiect și un proces, considerând că unul este un fenomen dinamic în mod esențial, iar altul este static. Un sine este un proces doar în măsura în care considerăm și o piatră ca fiind un proces⁴⁰. De aceea sinele, care e o stare mentală coerentă la un anumit moment *t*, trebuie considerat un obiect fizic. Așadar, un individ este alcătuit dintr-o multitudine de astfel de sine temporale. Însă nu trebuie să interpretăm aceste unități de sine ca pe un șir de perle⁴¹ distincte, atenționează Strawson, deoarece experiența sinelui nostru nu este discontinuă și nici sinele nu este ceva care „vine și pleacă”⁴². Sinele durează atâta timp cât subiectul are o experiență mentală unitară. Însă trecerea către o altă experiență nu este întreruptă.

Deși antitetice, cele două concepții despre sine (cea a lui Dennett și cea a lui Strawson) prezintă anumite caracteristici care le scoate din antiteza și le adună laolaltă pe o poziție de complementaritate. Acest fapt poate fi remarcat în urma

³⁷ Joan McCarthy, *Dennett and Ricoeur*, p. 39.

³⁸ Pentru acest fapt, Dennett a fost acuzat de către mai mulți filosofi că, în fond, el nu caută să aducă o explicație pentru problema „cum ajungem să avem experiența subiectivă a conștiinței”, ci, în fapt, a scos conștiința din explicație; Joan McCarthy, *Dennett and Ricoeur*, p. 37.

³⁹ Peter van Inwagen, „The Self: the Incredible Stare Articulated.” În *The Self?*, editat de Galen Strawson, Malden, Blackwell Publishing, 2005, p. 116.

⁴⁰ Galen Strawson, *The Self and the SESMET*, pp. 125–6.

⁴¹ Așa cum considera greșit, spre exemplu, Peter van Inwagen în „The Self”, p. 113.

⁴² Galen Strawson, *The Self and the SESMET*, p. 129.

analizei elementelor opuse ale celor două teorii. Pe de o parte, Strawson consideră sinele ca pe un obiect fizic *concret* care e, în același timp, și un proces unitar, succesiv în timp. Pe de altă parte, Dennett îl considera drept un centru de gravitație narativă, un obiect *abstract*, care, de asemenea, este un proces unitar, însă continuu în timp.

Însă, așa cum remarca și van Inwagen, este problematic să eliminăm distincția între obiectul fizic și proces. Căci, dacă am considera o bilă în rotație ce se și încălzește în același timp, atunci vom avea două procese distincte (rotația și încălzirea), și fiecare dintre acestea, așa cum ar susține Strawson, ar fi identice cu bila, fiind considerate obiecte fizice, în același timp⁴³. Deci, ar fi mai bine să renunțăm la ideea că un proces este un obiect fizic și să considerăm sinele ca pe o unitate a unui proces la un anumit moment *t*.

Același lucru putem spune și despre un sine ca un centru de gravitație. De vreme ce un centru de gravitație reprezintă punctul de echilibru al unui sistem dinamic, acesta evoluează diferit în timp. Dennett însuși spune că, în fapt, noi avem iluzia unei coerențe și unități. Căci mintea, în fiecare moment, creează schițe pe care noi încercăm să le înțelegem într-o formă coerentă. Astfel, sinele nostru, ca centru de gravitație, își schimbă localizarea în funcție de evoluția sistemului și nu are o traiectorie continuă (ca aceea a unui atom)⁴⁴.

Așadar, putem constata că ambii autori susțin sinele ca pe unitatea unui proces dinamic. Strawson postulează existența unui șir de entități de sine care, însă, nu sunt total discontinue unele de altele, în timp ce Dennett consideră sinele ca un singur proces în timp, căruia noi încercăm să îi conferim o unitate. Însumate, aceste concepții ne pot conduce la concluzia că putem defini sinele ca multiplu, ca o funcție al unor stări mentale care se suprapun și se înlănțuiesc în timp. Asemenea unei funcții, atunci când nu putem găsi stări mentale concrete, noi umplem acele goluri cu anumite *extrapolări* făcute în baza unor procese mentale anterioare în evoluția sistemului nostru. După cum remarca și Battersby, spre exemplu, în timp ce conduci un autovehicul, sinele pare a fi, în același timp, „o legiune și solitar, mai multe entități și unul singur, câteodată bifurcat, capabil de a conduce mașina, în timp ce o altă parte a sinelui este preocupată cu un lucru sau altul, dar oricum nu cu drumul”⁴⁵.

Apoi, Strawson se declară un episodist strict, considerându-l pe Dennett a fi un diacronic și narativist total. Însă Strawson admite că episodicii, cei care percep viața din perspectiva unui SESMET, al unui subiect ca o entitate mentală singulară, pot experimenta stări diacronice și invers⁴⁶. Deci, este dificil să delimităm strict în

⁴³ Peter van Inwagen „The Self”, p. 117.

⁴⁴ Daniel Dennett, „The Self as a Center”, p. 1.

⁴⁵ James Battersby, *Narrativity, Self, and Self-Representation*, p. 41. Același fenomen al „condusului inconștient” îl amintește și Dennett, în expunerea teoriei sale a „schițelor multiple” ale conștiinței; vezi Daniel Dennett, *Consciousness Explained*, p. 137.

⁴⁶ Galen Strawson, *Against Narrativity*, pp. 430–1.

ce măsură un episodic nu devine un diacronic și viceversa, ambele suprapunându-se în existența noastră. Iar dacă ne-am delimita strict sinele ca SESMET, atunci lipsa unei unități de lungă durată ne-ar conduce la probleme mentale și la incapacitatea de a găsi o explicație și o înțelegere a șirului de evenimente trecute. În fapt, putem imagina sinele episodic, așa cum susține Battersby, drept episoade dintr-o narațiune coerentă mai largă, a existenței. Căci, dacă putem discrimina un episod, asta înseamnă că el poate fi prezentat într-o formă narativă. Episodul, oricât de scurt ar fi el, trebuie să aibă un trecut și un viitor oricât de apropiate, altfel nu am putea vorbi de un episod⁴⁷.

Pe de altă parte, concepția lui Dennett asupra narativității sinelui urmărește să furnizeze o explicație a modului în care noi încercăm să ne înțelegem viața, căutând „să includem tot materialul disponibil într-o singură narațiune coerentă”, tocmai pentru că avem un comportament mai mult sau mai puțin unitar⁴⁸. Aceasta se întâmplă mai ales în cazul în care încercăm să analizăm trecutul nostru sau când interacționăm în mediul social. Iar atunci când anumite elemente lipsesc, suntem forțați să facem o extrapolare, inventând în mod inconștient elemente care să lege evenimentele unele de altele. Însă acest lucru nu trebuie să se întâmple tot timpul. Dennett nu susține că modul nostru narativist de a ne percepe este unul continuu, ci doar în măsura în care noi căutăm o coerență a unor evenimente pe termen lung. Așadar, mă pot percepe și ca o unitate mentală singulară, dacă nu încerc să mă raportez la trecutul meu sau la lume. Dacă, însă, caut să am o înțelegere mai amănunțită asupra realității, atunci inerent caut o formă de coerență narativă. Iar aceasta se întâmplă în mod preponderent inconștient, conform lui Dennett, așa cum păianjenii își țes pânza sau castorii construiesc baraje, fiind o formă de protecție în cadrul interacțiunilor sociale⁴⁹. Acest lucru este evident dacă ne gândim la modul în care interacționăm cu ceilalți. Noi nu putem cunoaște un alt individ dacă nu încadrăm evenimentele legate de el într-o narațiune, oricât de scurtă, care să le lege.

5. CONCLUZII

Toate considerentele prezentate mai sus asupra celor două teorii analizate ne conduc la concluzia existenței unui sine multiplu, atât episodic, cât și narativ, aceste două ipostaze ale sinelui nefiind nicidecum într-un raport de opoziție, ci de complementaritate. Însă, după cum bine remarca Battersby, nu trebuie să ne limităm doar la ipostazele de episodic sau narativ ca făcând parte exclusiv din acest sine multiplu. Căci noi ne putem înțelege sau construi viața în multe alte forme. Spre exemplu, putem considera sinele drept un caracter dramatic, jucând diferite

⁴⁷ James Battersby, *Narrativity, Self, and Self-Representation*, p. 31.

⁴⁸ Daniel Dennett, „The Self as a Center”, p. 8.

⁴⁹ Daniel Dennett, *Consciousness Explained*, pp. 415–16.

roluri de soldat sau de rebel, de adept al unei anumite ideologii sau de cetățean model, toate aceste reprezentări posibile ale sinelui fiind consistente cu ideea unui sine multiplu⁵⁰.

Prin urmare, sinele poate fi considerat drept o funcție a unui proces dinamic al multiplelor stări cognitive pe care le avem în mod conștient sau inconștient, stări strict localizate în timp sau continue, distincte sau suprapuse. Toate acestea caracteristici impun definirea sinelui ca pluralitate, fiecare dintre noi posedând, astfel, un sine multiplu.

Din perspectiva sinelui multiplu, putem fi și episodici și diacronici, ne putem înțelege viața ca pe o narațiune sau în orice altă formă în care caracterul nostru joacă roluri diverse în interacțiunile sociale. Cel mai important este să putem crea acele conexiuni între toate aceste ipostaze care să ne asigure o continuitate, chiar dacă iluzorie, a existenței noastre luate ca întreg.

BIBLIOGRAFIE

- Battersby, James, *Narrativity, Self, and Self-Representation*. „Narrative”, Vol. 14, No. 1 (Jan., 2006), pp. 27–44.
- Deciu Ritivoi, Andreea, *Explaining People: Narrative and the Study of Identity*. „Storyworlds: A Journal of Narrative Studies”, Vol. 1 (2009), pp. 25–41.
- Dennett, Daniel, „The Self as a Center of Narrative Gravity.” În *Self and Consciousness: Multiple Perspectives*, editat de F. Kessel, P. Cole și D. Johnson, Hillsdale, NJ, Erlbaum, 1992, pp. 1–9
- Dennett, Daniel, *Consciousness Explained*, New York, Back Bay Books, 1991.
- Dennett, Daniel, *The Message Is: There Is No Medium*. „Philosophy and Phenomenological Research”, Vol. 53, No. 4 (Dec., 1993), pp. 919–931.
- McCarthy, Joan, *Dennett and Ricoeur on Narrative Self*, New York, Prometheus Books, 2007.
- Moran, Dermot, „The Personal Self in the Phenomenological Tradition.” În *Identity and Difference. Contemporary Debates on the Self*, editat de Rafael Winkler, Cham, Switzerland, Palgrave MacMillan, 2016, pp. 3–35.
- Schechtman, Marya, *Stories, Lives, and Basic Survival: A Refinement and Defense of the Narrative View*. „Royal Institute of Philosophy Supplement”, 60, (2007) pp. 155–178.
- Strawson, Galen, *Against Narrativity*. „Ratio” (new series) XVII, 4 December 2004, pp. 428–452.
- Strawson, Galen, *The Self and the SESMET*. „Journal of Consciousness Studies”, 6, No. 4, 1999, pp. 99–135.
- van Inwagen, Peter, „The Self: the Incredible Stare Articulated.” În *The Self?* editat de Galen Strawson, Malden, Blackwell Publishing, 2005, pp. 111–124.

⁵⁰ James Battersby, *Narrativity, Self, and Self-Representation*, p. 39.